

Gyors fellendülés és munkásmozgalmak

SZEMELVÉNYEK A SZÁZADFORDULÓ BUDAPESTI ASZTALOSIPARÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

A századforduló budapesti asztalosiparának áttekintését érdemes néhány olyan számadattal kezdeni, amelyek hű képet festenek fejlődésének gyors üteméről. 1898-ban Magyarországon a legnagyobb harminckét asztalosüzemből huszonkettő működött Budapesten, összesen hétszázhat segéddel. Az élvonalbeli cégek között feltűnt Thék Endre (hatvan lóerő [az üzem gépesítésének mértéke], kétszáz munkás), Michl Alajos (ötven lóerő, kilencven munkás), Csepregi¹ János (hatvan munkás) és Lingel Károly (negyven lóerő, hatvan munkás). Az asztalosok nagy része egyben bútorgyáros is volt. Az előbbieken túl a nagyobb (tehát legalább húsz munkással vagy elemi erővel hajtott gépekkel felszerelt) vállalatok között szerepelt Krámer Sámuel (két lóerő, száz munkás), a Dósa testvérek (tizenhat lóerő, ötven munkás), s a listában kicsit alább Mahunka Imre ötven munkással.² 1911-ben Thék már ötven lóerővel és négyszáz munkással dolgozott, s a jelentősebb budapesti cégek kapacitása is nagymértékben növekedett (Lingel Károly negyven lóerővel ellátva, százötven munkást; Gelb M. és Fia száznyolcvan munkást; Mahunka Imre már százhusz munkást foglalkoztat ekkor).³

A főváros hétszázötven asztalosából majdnem kétszáz a Józsefvárosban telepítette műhelyét. Michl Alajos a Nagytemplom utca 17.-ben volt, tőle nem messze Mahunka Imre a Rigó utca 6–8. alatt, ahonnan a párhuzamos Németh utca felé bővítette telephelyét és mintatermeit. Thék Endre 1872-ben még a Szűz utcában működött, innen költözött később az Üllői út 66. szám alá. S nem volt messze tőlük Lingel Rózsa utcai telepe vagy Gelb üzeme a Teréz körút 46.-ban.⁴ E bútorgyárosok egymásnak nem is annyira vetély-, mint inkább egyszerűen kortársai voltak, akiknek nemcsak szakmai, de magánélete is összefonódott. Így lehet, hogy Thék Endre keresztapja volt 1917-ben a Gelb kárpitos/bútoros família egyik tagjának, az 1865-ben született Márknak.⁵

Az egyes vállalatokat érintő gyors fejlődésnek illusztrálására példaként említhetjük az irodabútorok gyártásával híressé vált Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyárat, amelyet id. Lingel Károly alapított 1864-ben. Az először a Nagymező utcában, később a Rózsa utca 4–6. alatt működő bútorgyár első nyomtatott árjegyzékét 1901-ben adta ki.⁶ Fennállásának ötvenedik évében már száz mintaszobával várta az érdeklődő vásárlóközöniséget.⁷ 1929-ben, a hatvanötödik évforduló alkalmából kiadott illusztrált árukatalógusuk⁸ előszavában a sikerekre méltán büszke vezetőség kiemelte nemcsak a bútoraikhoz használt, évtizedeken át szárított faanyagok kiváló minőségét, elsőrangú gépeiket és felszereléseiket, a képzett munkásokat és művezetőket, de még az alkalmazásukban álló iparművészeket is. Mintatermeik száma ekkor már elérte a százhuszat. Jelentős gyarapodás ez: 1864-ben Lingel Károly még egymaga, alkalmazottak nélkül dolgozott – 1929-ben pedig már négyszázötven alkalmazottal működött a cég. Az üzem kezdeti, Nagymező utcai tizenhat négyzetméteres alapterülete pedig 1929-re (beleszámítva a Píllangó utcai gyártelepet)

A Gelb M. és Fia cég hirdetése

Advertisement of Gelb M. and Son company

Forrás: Magyar Építőművészet, 1907, 11. sz.

Id. LINGEL Károly Nagymező utcai bolthelyisége | Károly LINGEL Sr.'s shop in Nagymező street

Forrás: Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyár árjegyzéke, Budapest, 1929 (Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest [MKVM])

12 060 négyzetméter beépített területre duzzadt. Csak a mintaszobák 1800 négyzetmétert tölthettek ki.

A Lingel cég bútorai közül érdemes kiemelni a variálható könyvszekrényeket, a praktikus redőnyös íróasztalokat vagy a később népszerűvé vált *Varia* és *Elkafi* bútorcsaládot. Igazi kuriózumokkal is találkozunk kínálatukban: így az 1929-es árukatalógusban még hangmentes záródású, szabadalmazott telefonfülkét is bemutatnak. A cég széles repertoárjában templom, bank, szállodai, éttermi, kávéházi és egyéb berendezések is szerepeltek, ezek egyik szép példája a kalandos sorsú *Spolarich étterem enteriőrjeinek berendezése*. Sikerük záloga a gondos tervezésben és a menedzsment szakszerű felépítésben is rejlett. Id. Lingel Károly célirányosan képezte fiait a cég továbbvitelére: Károlyt a szakmai vezetés és a tervezés felügyeletére, míg Jánost gazdálkodási, pénzügyi területre.⁹

A kor bútorasztalos-iparának kiemelkedő darabjai készültek el nagy állami, reprezentatív megrendelések nyomán. Ezek (akár a *budai királyi várpalota berendezései*, akár az *osztrák–magyar bank budapesti* vagy a *Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület palotájának, az Országháznak a berendezései* stb.) a korszak legkiválóbb iparosainak munkáit sorakoztatták fel. A bútorasztalosok műhelyeik

Redőnyös iratszekrény a Lingel bútorgyár kínálatában

Roll-top filing cabinet offered by the Lingel furniture factory

Forrás: Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyár Irodabútorok című árjegyzéke, Budapest, 1914 (MKVM)

legszebb darabjaival szerepeltek hazai (például az 1896-os millenniumi kiállítás, az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításai) és nemzetközi kiállításokon (például a párizsi világkiállítás). Munkáikért számos érmet, elismerést kaptak itthon és külföldön egyaránt.

Szabadalmazott telefonfülke a Lingel bútorgyár kínálatában
Patented telephone booth by the Lingel furniture factory
Forrás: Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyár árjegyzéke, Budapest, 1929 (MKVM)

Azonban az asztaloscégeknek ez a virágzó korszaka sem volt mentes az ellentmondásoktól és a belviszályoktól. Így volt ez – a munkásaival a kor viszonyai között amúgy igen bőkezű és az iparosnevelés kérdéseiben élen járó – Mahunka Imre esetében is. A 20. század első évtizedében több sztrájk és műhelyét sújtó zárlat is nehezítette a termelés folytonosságának fenntartását. A *Magyar Asztalosmesterek Lapja* Mahunka esetét hozta példaként arra, hogy az asztalosmesterek engedékenysége, a munkások követeléseinek minduntalan teljesítése nem vezet semmi jóra. Mahunka ugyanis rendre teljesítette ezeket a kéréseket, megelőzendő műhelyében a szakszervezet lázongásait. „Megint büzlik valami Dániában, azaz Mahunka gyárában. Mahunka Imre ugyanis nem tagja a Budapesti Asztalosmesterek Szövetségének, s így megesett nála

az az eset, hogy saját jó szántából augusztusban teljesítette a munkások követelését. (Pardon óháját.)”¹⁰ A béremelésen felül azonban újabb és újabb követelések következtek. „Tehát Mahunka ur csalódott, mikor azt hitte, hogy ő parancsol a saját gyárában, mert fordítva van: az elvtársak parancsolnak neki. Próbálja meg Mahunka úr, ne teljesítse az elvtársak parancsát – ha meri.” A lap 1909-ben név szerint állította pellengérré az amerikázó asztalossegédeket.¹¹ Ebben a viszontagságos időszakban a másik oldal sem volt rest, és a Mahunkánál 1913-ban elrendelt, a kárpitosműhelyt sújtó zárlat idején ott munkát vállaló négy segédet a sztrájkolók egyszerűen huli-gáncsapatnak titulálták, és név szerint meg is nevezték a sztrájktörőket.¹² Itt érdemes megjegyezni, hogy 1908-ban a munkásaiknak kilencórás munkarendet kiadó három budapesti vállalkozó között két bútorgyáros is volt: Mahunka Imre és Lingel Károly.¹³

Karosszék a Ráth György-villa berendezéséből (az Iparművészeti Társulat 1901. évi karácsonyi kiállításán bemutatott ebédlőberendezés része).
Terv: HORTI Pál, kivitelezés: MAHUNKA Imre
Armchair from the furnishing of György Ráth's villa (part of the dining-room set of furniture presented at the 1901 Christmas show of the Society of Decorative Arts). Designer: Pál HORTI, manufacturer: Imre MAHUNKA 1901, szilfa, plüss, faragott, kárpitozott, magasság: 110 cm (Iparművészeti Múzeum, Budapest)
Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum

A Spolarich étterem enteriőrje | Interior of the Spolarich restaurant
Archív fotó (MKVM)

Ebédőberendezés az Iparművészeti Társulat 1901. évi karácsonyi kiállításán (részlet). Terv: HORTI Pál, kivitelezés: MAHUNKA Imre | Set of dining-room furniture at the 1901 Christmas show of the Society of Decorative Arts (exhibition photo). Designer: Pál HORTI, manufacturer: Imre MAHUNKA
Archív fotó (Iparművészeti Múzeum, Budapest, ltsz.: FLT 4746)

A munkásokat kizáró üzemek, mint a fentebb említett Gelb vagy Csepregi, a munkáshiány miatt a szakszervezet szerint nem tudták feladataikat hatékonyan ellátni. Valójában azonban a Budapesti Asztalosmesterek Szövetsége által kizárt munkások sorra próbálták szerencsét a szövetségen kívüli asztalosmestereknél (így Mahunkánál is). A *Magyar Asztalosmesterek Lapja* hiányolta a mesterek részéről a kellő összefogást, és szorgalmazta, hogy ne vegyék fel a sztrájk helyéről érkezőket (1909-ben hasonló mozgolódások voltak Pécsen, Nagyváradon és Debrecenben is). Különösen kiélezett volt a helyzet a fővárosban. A szövetségtől magát mindig is távol tartó Mahunkát is okolták a kialakult helyzetért. Az eset tanulságát így összegezték: „Mahunka Imre csalódik, ha azt hiszi, hogy munkásai most már békén hagyják. [...] De csalódik a szakszervezet is, ha azt hiszi, hogy Mahunka példája ragadós lesz az asztalosmesterek között.”¹⁴

A válságos helyzetből más kiutat keresett a Lingel cég, miután munkásai tizenhat pontos követeléssel fordultak hozzá 1904-ben.¹⁵ A pontok közt nemcsak a

munkakörülmények javítása, (az akkor még nem általános) kilencórás munkarend bevezetése és a bérek igen jelentős emelése szerepelt, de olyan, túlzónak tűnő kitételek is, mint a késések büntetésének törlése. Lingel válaszul nem a kéréseknek engedett, hanem Bécsben tervezett fiókgyárat nyitni és a munkát külföldre kiszervezni.

Az 1904. évi nagyszabású sztrájkban a hatszáz budapesti famunkáshoz vidékről is több településről csatlakoztak. Thék a többhetes sztrájkból adódó munkakiesést új műhelyek nyitásával és szegedi munkaerővel próbálta áthidalni.¹⁶ A Thék-, majd a Lingel-féle bojkott után a szakszervezetet végül feloszlatták, és a *Honi Ipar* (név nélkül) közölt több olyan, a sztrájk alatt a munkásoktól a Lingel cég vezetőségének címzett levelet, melyek szerint a munkások a sztrájkvezérek fenyegetései miatt nem merték a munkát felvenni, pedig kiegyeztek volna a felajánlott feltételekkel.¹⁷ Ezek a feltételek pedig valóban kedvezőek voltak a korabeli viszonyokat tekintve; a mára inkább kordokumentumként olvasható *100 éves a Budapesti Bútorgyár* című kötetben az egykori, a Lingel vezetés

Kétajtós szekrény a Lingel bútorgyárból (csukva)
Two-door wardrobe from the Lingel furniture factory (closed)
Fotó: Ferencz Attila / Iparművészeti Múzeum

Karosszék a Lingel bútorgyárból | Armchair from the Lingel furniture factory 1915 körül, bükkfa, kárpitozott, 80x55x49 cm (Iparművészeti Múzeum, Budapest)
Fotó: Kolozs Ágnes / Iparművészeti Múzeum

Kétajtós szekrény a Lingel bútorgyárból (nyitva) | Two-door wardrobe from the Lingel furniture factory (opened)
 1905 körül, mahagóni, rózsafa (paliszander), tölgyfa, berakás, borítás, 202x130x58 cm (Iparművészeti Múzeum, Budapest)
 Fotó: Ferencz Attila / Iparművészeti Múzeum

alatt is ott dolgozó munkások a tőkéseket elmarasztaló (már-már „kötelező”) szavak mellett nem felejtik el megemlíteni a Lingelek nagyvonalúságát.¹⁸ Ugyanitt kiemelték még az 1910-ben nyílt Pillangó utcai modern gyártelep nyújtotta jó munkakörülményeket is.¹⁹ A szakszervezetet ért vádak a *Népszava* szórén-szálán rágalomnak nevezte.²⁰ Ugyanakkor a korabeli híradások értelmében megeshet, hogy a sztrájkok szítói gördítették a legnagyobb akadályokat az észszerű megállapodás elé.

Bő száz év távlatából nehéz felfejteni az egymásnak ellentmondó híradások igazságtartalmát. Lingel, eleget kívánva tenni megrendeléseinek a sztrájk idején is, a

termelés egy részét Bécsbe allokálta, és így a sztrájk kitörése előtt nála Budapesten dolgozó százötven munkás helyett később már csak körülbelül száz fő tudott alkalmazni.²¹ A sztrájkokat és belviszályokat – ahogy ezt a sajtó is megjegyezte – így végső soron a munkások és a hazai ipar is megsínylették. Akkor is, ha ma mindebből már nem sokat észlel az utókor a kiállítási híradásokat és a századforduló asztalosiparának ugrásszerű fellendüléséről tanúskodó számokat olvasva.

MARGITTAI Zsuzsa
 művészettörténész

1. Mással Csepreghy névváltozat.
 2. Matlekovits Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*. II. rész. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1898, 337–339.
 3. Uő: *Az ipar alakulása a capitalismus korszakában*. Országos Iparegyesület, Budapest, 1911, 60.
 4. A Gelb M. és Fiai az üzem többszöri költöztetése folytán több telephellyel is feltűnt a korabeli hirdetésekben.
 5. Lásd Gelb Márk Emmanuel András 1917. február 28-án kelt keresztlevelét.
 6. *100 éves a Budapesti Bútorgyár 1864–1964*. Szerk. Fóris Zoltán, Kozári László, Németh Mihály, Tóth Tibor, Zohna György. K. n., h. n., é. n. [1964?], 10.
 7. 1914-ben árukatalógust is kiadtak.
 8. *Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru- és Bútorgyár árjegyzéke*. Budapest, 1929.
 9. Vadas József: *A magyar bútór 100 éve*. Fortuna, Budapest, 1992.
 10. Munkásügyek. *Magyar Asztalosmesterek Lapja*, II. évf., 46. sz. (1909. november 14.), 5.
 11. Munkásügyek. *Magyar Asztalosmesterek Lapja*, II. évf., 41. sz. (1909. október 10.), 4.

12. Tőke és munka. *Népszava*, XLI. évf. (1913), 33. sz., 15.
 13. Tőke és munka. *Népszava*, XXXVI. évf. (1908), 209. sz., 210. sz., 9.
 14. Harcban. *Magyar Asztalosmesterek Lapja*, II. évf., 34. sz. (1909. augusztus 27.), 1.
 15. Kikergetik a magyar gyárosokat Magyarországról! *Honi Ipar*, V. évf., 19. sz. (1904. október 1.), 13–14.
 16. Villám János: Eppen ötven éve... *Népszava*, LXXXII. évf., 225. sz. (1954. szeptember 23.), 6.
 17. Munkásmozgalmak. *Honi Ipar*, V. évf., 21. sz. (1904. november 1.), 13.
 18. Még ha a „rideg üzleti számítás”-t nevezik is meg a jobb teljesítményekre motiváló béremelés fő okaként.
 19. I. m. (lásd 6. jegyzet).
 20. Egyik fő érvük, hogy a sztrájkot titkos szavazással, túlnyomó többség esetén döntötték el. Hajrá! *Népszava*, XXXII. évf., 131. sz. (1904. október 27.), 3.
 21. I. m. (lásd 17. jegyzet).